

Kivándorlás, munkáskereset és birtokpolitika.

Írta: BUDAY BARNA.

Több mint két évtizede tart szembetűnő mértékben az Amerikába irányuló magyar kivándorlás és egyre emelkedik. 1907-ben egész népszaporulatunkat elnyelte. Ma már bizonyos fásultsággal nézzük ezt a népmozgalmat; 8-10 évvel ezelőtt úgyszólván mindennapi foglalkozásunk tárgya volt. Legelői a sajtó, azután a hivatalos és a társadalmi szervezetek alaposan szemügyre vették ezt a bajt s ezernyi javaslat került felszínre, melyek általában a népjólét emelésére irányultak. A felbuzdulás nem volt meddő. Mindenesetre hozzájárul ahhoz, hogy az alsóbb osztályok irányában lelkiismereti ügyeinket rendezni iparkodjunk.

A törvényhozás socialis alkotásainak egész sorozata indult meg. Rendeztük a munkások jogviszonyát minden vonalon. Megoldottuk a munkásbiztosítás kérdését úgy mezőgazdasági, mint ipari téren. Cselédtörvényt hoztunk, melylyel méltányosság és szabadelvűség tekintetében túlszárnyaltuk nyugati szomszédainkat. Szerveztük a munkásközvetítést. Segítségét szavazott meg a törvényhozás a munkáslakásokra. A kormány az úgynevezett hegyvidéki népsegítő actiót kiterjesztette a Királyhágón túl is. Óriási arányban nőttek a földművelésügyi tárca tételei a kisgazdák érdekeit szolgáló intézkedések céljaira. Töröltük a II. osztályú kereseti adót, törvénybe iktattuk az adómentes létminimumot. A végrehajtási törvény novellájában a kisember tűzhelyét védő intézkedésekkel bástyáztuk körül. Az új polgári perrendtartásban a kisemberek rovására gyakorolt kereskedői kiváltságok megszüntek. Dolgozott a társadalom is. Csak az utolsó tíz esztendőben közel 2.000 hasznos szövetkezet alakult.

A krónikaíró fel fogja jegyezni rólunk, hogy az úgynevezett történelmi középosztályhoz: a középbirtokossághoz vergődésének és kapkodásának utolsó szomorú korszakában egy szavunk sem volt, ellenben a kisemberért socialpolitikai téren többet tettünk, mint bármely nyugati állam. De noha a felsorolt intézkedések nyomán eltűntek a nyomor régi rémei, ezeryi kis porta jólétnek indult, a reménytelenség bizalommá, a jobbágyi alázatosság polgári önérzetté fejlődött át, azért a kivándorlás nem csökkent, sőt még azt sem lehetett megakadályoznunk, hogy ne fokozódjék.

Itt nem érvényesült – legalább idáig nem – az a szabály, hogy a fák nem nőhetnek az égig. Ha a nyomor következése volt a kivándorlás, a nyomor gyógyításával együtt kellett volna enyhülnie. Ha a munkásfelesleg volt az oka, akkor enyhülnie kellett a bajnak, mihelyt a felesleg kivándorolt s emiatt a munkáskézben hiány állott elő. De a mi kivándorlásunkra egyik tétel sem alkalmazható. A munkásjóléti intézkedések és a munkabéremelkedés okozta hatásoknak a kivándorlási statisztikában még csak nyomára sem akadunk, jelülül annak, hogy ama nagy vonzóerő ellenében, melyet munkásainkra Amerika gyakorol a vagyonszerzés lehetőségeivel, a gazdasági és socialis viszonyainkban beállott javulás úgyszólván elenyészik.

Munkás kereseti viszonyok és a kivándorlás.

Hogy a mezőgazdasági munkabérek alakulásának a kivándorlásra gyakorolt hatását vizsgálhassam, szembe állítom a következő adatokat:

Év	Férfinapszám évi átlaga	A kivándorlók száma
1900.	1·26 K	54.767
1901.	1·26 »	71.474
1902.	1·28 »	91.762
1903.	1·33 »	119.994
1904.	1·38 »	97.340
1905.	1·49 »	170.430
1906.	1·80 »	185.337
1907.	2·05 K	203.332
1908.	2·03 »	49.365
1909.	2·00 »	131.011

A közölt számadatokból felületes áttekintés után is könnyű kivenni azt az irányzatot, hogy a mezőgazdasági

napszámberék emelkedése ellenére a kivándorlás is emelkedik, eltekintve az 1908-ik évi visszaeséstől, mely Amerika nagy ipari krízisében találja magyarázatát. Az 1908-ik év szembe-tűnően bizonyítja, hogy a kivándorlás apálya vagy dagálya nem tőlünk, nem a hazai gazdasági viszonyok alakulásától függ, de az amerikai gyáripár vonzó erejétől.

Nagyot szöktek a munkabérek az 1906-ik évben, úgy, hogy az attól számított négy esztendő a magasabb munkabérek időszakának tekinthetjük, szemben az előző hat esztendővel, melyeken át jóval alacsonyabbak voltak a munkabérek. Ha most az alacsony munkabérek (1900-1905.) és az emelkedett munkabérek (1906-1909.) időszakát szembeállítjuk, azt látjuk, hogy

1900-1905-ig a munkabér átlaga 1.33 K
az összes hat évi kivándorlás 605.767

(egy évre esik 100.961).

1906-1909-ig a munkabér átlaga..... 2- »
az összes négy évi kivándorlás

569.045 (egy évre esik 142.261).

Azaz, míg a munkabér kerek 50 százalékkal javult, az alatt a kivándorlás 22 százalékkal emelkedett.

És vármegyéről-vármegyére, járásról-járársra vizsgálván a dolgot, sem tapasztalom, hogy a mezőgazdasági munkabérek emelkedése apasztotta volna a kivándorlást. Mélyére nézve a statisztikának, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a kivándorlás mértéke egyáltalában nem igazodik a mezőgazdasági munkabérekhez, sem az éveket, sem a vidékeket tekintve. Tudni kell, hogy a mezőgazdasági férfi munkabérek napi egy fillérrel való emelkedése évenként legalább 3 millió koronát jelent. Az emelkedés persze nem szabályos. így például 1906-ban kerek 100 millió koronával több napszámberét fizettek a mezőgazdasági férfimunkásoknak, mint az előző évben. 1907-ben ismét 75 millióval javult a napszámberék mérlege. És a munkabér javulásnak ebben a két legkedvezőbb esztendjében volt a kivándorlás a legnagyobb. Vidékenként az átlagos napi munkadíjak között 40 fillér a legnagyobb különbség. Ennek a különbségnek sincs jelentősége, mert régen hozzáigazodott a munkás életmódja. A kivándorlási mozgalom egyáltalában nem törődik ezekkel a filléres differenciákkal. Átgázol rajtuk, mint az elefánt a cserjén.

Kétségtelen, hogy a mezőgazdasági munkabérek belátható időn belül nem emelkedhetnek a régi arányokban. A védővámok hatása a terményárak és ezekkel együtt a munkabérek emelkedésére már körülbelül érvényesült; érvényesült a kivándorlás folytán beállott kézierőhiány is. Ha lassú ütemben javulni is fognak a mezőgazdasági munkabérek, ez a javulás nem lesz olyan nagy arányú, hogy legyőzze a kivándorlást. Legfeljebb a kivándorlásra kényszerítő okokat küszöbölhetjük ki. Azért mégis érdemes mindent elkövetnünk a munkáskereseti viszonyok javítása érdekében, már csak azért is, mert a munkások nagy zöme végre sem vándorol ki, még mindig milliók maradnak idehaza, akiknek jólétéről gondoskodnunk kell.

Munkáskereset és kisbirtok.

Hogy a mezőgazdasági munkások keresete javulhasson, evégre

1. fokoznunk kell a munka termelőképességét, illetve gazdasági hasznát;
2. tágítanunk kell a munkatereket.

Kérdés, mennyiben teljesülhetnek ezek a feltételek a mezőgazdasági kisüzemek, tehát a kis- és törpebirtokok szaporítása esetén? Azért kell a kérdést ilyen alakban felvetnem, mert ma annak a meggyőződésnek van a legnépesebb és leghangosabb iskolája, hogy a munkásnépen leginkább földfeldarabolással lehetne segíteni s ezen a nyomon köthetnénk meg a kivándorlást is.

Mindenekelőtt megállapítom, hogy a szorgalmas munkáscsalád évi keresete ma is felér azzal a jövedelemmel, amit egy 8-10 holdas telkesgazda hoz ki a földjéből a szokásos gazdálkodás mellett:

Egy munkáscsalád évi keresete következőképpen alakul. A férfin és asszonyon kívül egy felnőtt leányt vagy fiút és egy 12 éven felüli gyereket veszek számításba.)

1 férfimunkás	225 munkanapon keres	465	koronát
2 női »	187 »	»	522 »
1 gyerek »	152 »	»	142 »

összesen 1.120 koronát

Keresne tehát egy négytagú család kereken napszámba járással 1.100 koronát.

E mellett a napszámmunkában nem töltött napokat is hasznosítani lehet a háztartás körében, kertben, állattartás, baromfityénésztés terén, feles földeken stb. Mindent összevéve, egy szorgalmas munkáscsalád évi keresete 1.300-1.500 koronára emelkedik, amint ezt a gyakorlati élet igazolja is.

Egy 4 tagú kisbirtokos család évi keresete így alakul:

10 kat. hold föld évi termésének értéke.

5 hold búzavetésből	à 8 q = 40 q búza	à 20	800 K.
2.5 » tavasziból	à 8 q = 20 q tav. gabona	à 14	280 »
2.5 » tengeriből	à 12 q = 30 q tengeri	à 12	360 »
Haszon állattartásból			200 »

összes jövedelem 1.640 K.

Levonva ebből 10 hold föld haszonbérét az

adóval együtt à 40 K. 400 K.

Marad egy négytagú család évi munkakeresetként 1.240 korona.

Tehát a maga földjén gazdálkodó 10 holdas kisgazdacsalád sem értékesíti magasabban a munkáját, mint a napszámba járó munkáscsalád. Ebből világosan következik, hogy a mezőgazdasági munkások egyáltalán nincsenek kiuzsorázva, mert napszámbajárással legalább is annyit kereshetnek, mint amennyit abban az esetben szereznek, ha saját birtokukon mint gazdák értékesítik a munkásságukat.

A magyarországi mezőgazdasági munkabérek ez idő szerint körülbelül egyenlő nagyságúak a kis parasztgazdaságokban foglalkozó munka teljes termelőértékével, tehát ha a munkás kis- vagy törpegazdává alakul, ezzel munkájának értéke nem emelkedik. Ellenkezőleg csökken, mert elmarad ugyanennek a munkának az indirect haszna, amely úgy áll elő, hogy a nagyüzemekben foglalkoztatott munka vállalkozói nyereséget is teremt. Ez a vállalkozói nyereség, tehát a munka indirect haszna annál nagyobb, minél tökéletesebb a gazdasági rendszer, minél jobban érvényesül benne a tőkeerő és a magasabb értelmiség. Ezek a tényezők leginkább találkoznak a közép- és a nagybirtoknál, legkevésbé a kisbirtoknál. E szerint a kisbirtok a munkabefektetés legkisebb kamatozású területe s

legkevesebbé fejlődőképes abban az irányban, hogy növelje a termelésbe fektetett munka értékét és hogy a munkabéremelkedés szükséges fedezetét: a vállalkozói nyereséget megszerze. Ezenkívül a többoldalúság és a kellő tőkeerő hiánya miatt éppen a kisüzem teremti a legkevesebb új munka alkalmat, éppen a kisgazda tehet legkevesebbet a jövő munkásnemzedék érdekében. Magyarország mezőgazdasági művelésre alkalmas területének máris 67 százaléka 100 holdon aluli kisgazdák kezén van s ezen a nagy területen a munkásoknak alig van mit keresniök, mert a kis- és törpebirtokos csak ritkán szorul kisegítő munkásra; állandó és biztos keresetet a közép- és a nagybirtokok adnak.

Mindezeknél fogva tisztában vagyok azzal, hogy a mezőgazdasági munkások keresőképességét nem sikerülhet fokozni azon a módon, ha minél több kis- vagy törpebirtok keletkezik. Nem a kisüzem természete bénítja itt a munka érvényesülését, hanem a szükséges tőkeerő és a szakértelem elégtelensége, azaz röviden az analfabéta gazdálkodás.

Az analfabéta gazdálkodás területének kiterjesztése nem hogy fokozná, de szükségképp csökkenti a munkáskeresetet. Ezért a munkások kereseti viszonyai egyelőre semmi esetre sem fognak javulni ama beavatkozások hatása alatt, melyek a kisüzemek szaporítását mesterségesen is elősegítik, ha egyúttal a kisüzemekbe *több tőkeerőt és szakértelmet* nem visznek.

A mezőgazdasági munkások keresőképességét csak azok a körülmények emelhetik, melyek a munka termelőképességét fokozzák. Minél tökéletesebb a gazdálkodási rendszer, ezen a réven minél hatékonyabbá válik a természetre gyakorolt hatás, annál jobban érvényesül a testi munka, annál jobban kamatoztatható és annál több új munkaalkalom terem. A testi munkának ezeket az értékfokozó feltételeit nem hogy gyarapítanánk, de apasztjuk akkor, mikor a földszerzési vágy}' ki-elégítésére irányuló mesterkedésekkel minél több olyan kisüzemet igyekszünk teremteni, melyekben a termelés két igen fontos tényezője: a pénzerő és a tudás a mi viszonyaink között ma még a legkisebb mértékben érvényesül.

Míg a kisgazda fokozatosan nem szerzi meg az okszerű gazdálkodáshoz szükséges feltételeket, addig a kisüzemek szaporodása semmi esetre sem javít a helyzeten, mert ez a

munkának, mint termelési tényezőnek hatékonyságát csökkenteni, már pedig *a munkáskereset csakis a munka átlagos gazdasági értéke szerint igazodhatik*. Részemről tehát nem tartom lehetőnek, hogy a birtokpolitika korszerű irányzata nyomán a mezőgazdasági munkások kereseti viszonyai javulhassanak.

Ámde a föld a mi népünk szempontjából nemcsak kereseti forrás, ennél jóval több. A mezei gazdálkodáshoz a magyar népet különös előszeretettel fűzi. Ez az előszeretet, ez a hajlamos ragaszkodás a földhöz köti a népet olyan mostoha viszonyok között is, amikor verejtékes munkájának gyümölcséből úgyszólván csak állati szükségleteit fedezheti. A vállalkozás önállóságának, a házi függetlenségnek nagy varázseréje van, ezt tagadni nem lehet. Arra pedig igenis van mód, hogy melegebb viszonyt teremtsünk a föld és a munkásnép között, mint amilyen a bérmunkás és a munkaadó gazdaság viszonya, és a föld lebilincselő erejét még mostoha körülmények között is érvényesíthetjük abban az irányban, hogy ez az erő megkösse az embereket hajlamuknál és előszeretetük-nél fogva. Ebből a szempontból a birtokpolitikai beavatkozások igenis jelentőségre juthatnak.

A parcellázások hatása.

A nép röghöz kötésének jelszava alatt megindított eddigi operációk nem sikerültek. Közel egy millió hold földet parcelláztak fel az utolsó 20 esztendőben, de azt már csak senki sem merné állítani, hogy a parcellázásoknak a kivándorlás mérlegében valami hasznos nyoma lenne. Annyira nem, hogy a kivándorlás éppen abban az esztendőben emelkedett a legmagasabbra, mikor a parcellázási láz elérte tetőpontját.

És hogy miért nem kötötték meg a parcellázások a kivándorlást, ennek igen egyszerű oka van. S ez az, hogy aránylag csak kevés munkást lehet felütni földbirtokossá. Földet vásárolni és a gazdálkodást megindítani valamelyes megtakarított pénz nélkül mégis lehetetlenség. Az ehhez szükséges megtakarított tőkével azonban csak kivételesen rendelkeznek a munkások.

150.000 kat. hold föld feldarabolására vonatkozólag sikerült adatokat szerezni; ezek szerint egy hold felparcellá-

zott föld átlagos vételára 667 K volt. A 150.000 kat. hold föld a feldarabolás után átlag 20 holdas parcellákra esett szét, egy átlagos parcellabirtokért tehát kereken 13.000 koronát fizettek, még pedig legtöbb esetben a földérték egyötöd részét készpénzben előre fizették. Ezenkívül a parcella vásárlóinak a gazdasági felszerelésről is gondoskodniuk kellett. Az ehhez szükséges tőkeerőt csak kevés munkásnak sikerült megszereznie.

Igaz ugyan, hogy vagyontalan munkások is jutottak törpe parcellákhoz 50-100 K előleggel, de a parcellázási üzletek súlypontja a 10-20 holdat vásárlókra esett, és tényleg a parcella vásárlók között legnagyobb számban közepes vagyonú vagy jómódú kisgazdák szerepeltek, azután az amerikai pénzzel hazatért munkások és csak kis százalékkal hazai munkások és cselédek.

Mindent összevéve, a parcellázások révén húsz év alatt évenként legfeljebb 1.500-2.000 új kis törpebirtokos existencia keletkezhetett. A megkötésnek ez a mértéke elenyésző ott, ahol a kivándorlók száma a 200.000 lelket is megközelíti. Annál szomorúbb azután, hogy míg évenként 1.500-2.000 családot kötött le a földvásárlás, addig évenként 10-15 - 20.000 őstermelő kivándorolt.

A megkötésnek nagyobb mértékét a jövőben sem alkalmazhatják, nem legalább is a parcellázásokkal. Még a régi arányokban sem lehet folytatni a birtokfeldarabolást, mert nem bír vele lépést haladni a tőkegyűjtésben a földre reflectáló közönség, már pedig bizonyos megtakarított tőke nélkül a földbirtok tulajdonjogi megszerzése nem sikerülhet.

Egyáltalában fel kell hagynunk azzal a reménnyel, hogy a föld tulajdonjogi megszerzésére nyújtott lehetőségekkel a vagyontalan mezőgazdasági munkásokat földhöz köthetjük és a kivándorlást számbavehetően csökkenthetjük.

Földbérek.

A földbirtok forgalmi értékének a hozadékkal arányban nem álló nagysága miatt az örökbirtokszerzés parcellázások útján mindig nehezebbé válik és nem vezethet sikerhez nagyobb anyagi áldozatok nélkül az a telepítés sem, mely önálló kisbirtokosexistenciák kialakítását célozza.

Könnyebb mód kínálkozik a munkásnép megkötésére és keresőképességének javítására a hosszú lejáratú *kisbérleti rendszer útján*. Igen csekély vagyoni erő kell ahhoz, hogy a szorgalmas munkás mint kisbérelő önálló vállalkozóvá válhassék. Ebben az esetben megtakarított pénzt forgó üzleti tőkeként használhatja és nem kell 7-8 százalékos kölcsönpénzzel megszereznie azt a földet, mely tőkésítve legfeljebb 4 százalékos jövedelmezhet. A bérlőmunkás- vagyoni- és munkaerejének teljessége magának a munkásnak kamatozik s így magasabb fokú jólétet szerezhet, gazdálkodását tőkésítheti s a szükséges takarékoskodással tőkéhez is juthat. E mellett a kisbérelő idejének egy részével szabadon rendelkezik s azt nap-számbajárással rendszeresen értékesítheti.

Gyakorlati példák bizonyítják, hogy a kis parasztbérletk rendszere életképes. Vallás- és közalapítványi, továbbá papbirtokok nagybérelői a birtok egészét vagy részét albérletbe adás útján értékesítik, még pedig igen jövedelmező módon s az albérletk rendszerint kiscgazdák és munkások, akik a fővállalkozónak rendszerint jelentékeny nyereséget biztosítanak s e mellett maguk is megélik.

Az albérletknek ez a rendszere csak arra jó, hogy az árendások a földművelő népet lehetőleg kizsákmányolják. Mennyivel kedvezőbb megoldás volna a földbirtokosra nézve is, a bérletk után vágódó kiscemberekre nézve is, ha a birtokos közvetlen velük állana szóba és közvetlenül nekik juttatná a bérföldet egy harmadik tényező közbejötté nélkül, aki csak vállalkozói nyereségre utazik. Úgy a kincstárnak, mint a papságnak érdeke és kötelessége volna, hogy közvetlenül alakítsák meg a kisbérletket. Már ezzel is százezernyi munkást köthetnének a magyar földhöz.

A latifundiumok se nyúlhatnak jobb módhoz a szükséges munkáserő biztosítása érdekében, mint hogy gazdaságaik egy kisebb részét a munkásoknak haszonbéres kezelésbe adják; annyival inkább megtehetik ezt a nagy uradalmak, mert rendelkeznek megfelelő szakértővel, mely az ilyen munkásbérgazdaságot irányíthatja, ellenőrizheti s a tulajdonos érdekeinek érvényt szerezhet.

Olyan latifundiumok, melyek az állandó munkásiányt gyökeresen akarják orvosolni, egyes gazdaságaikban a mező-

gazdasági munkásokat telepítéssel is lekötik olyképpen, hogy a telepesek a földbirtokot közös gazdálkodásban és tisztán munkabérkeresetükre utalva szerezhessék meg. Az eddigi telepítési rendszer szerint a közös legelőn kívül minden telepes házhelyét és birtokát külön-külön kicparcellázzák és minden telepes önálló gazdálkodást folytat. Egyszerűbb módszer volna, ha csak a házhelyet parcelláznák ki a települőnek, a birtokot azonban a telepesek közösen művelnék. A közös művelési rendszer nem utópia, mert ezen az alapon a román és szerb földbérlőtársulatok rövid idő alatt is szép eredményeket mutattak fel. A telepesek telepfelügyelő vezetése alatt mint cselédek és bérmunkások rendes nagyüzemben művelik a birtokot, a főleg kézimunkaerőt pedig a telepítő nagybirtokos hasznosítja a szomszédos gazdaságaiban. A telepesgazdaság a birtok és felszerelés értéke után 4%-ot fizet a tulajdonosnak haszonbérként, a fennmaradó jövedelem a telepesgazdaságé, mely annak $\frac{1}{3}$ -ad részét a vételár törlesztésére, $\frac{1}{3}$ -ad részét a felszerelések gyarapítására és tartalékalapra fordítja, $\frac{1}{3}$ -ad részét pedig a telepesek között osztja szét. A vételár felének kifizetése után a telepesek köréből választandó tanács vezeti a gazdaság ügyeit. Ilyen telepesgazdaságokat létesíthetnek a nagybirtokosok s létesíthet az állam is minden anyagi áldozat nélkül.

Legtöbb esetben a kiscgazdák és a munkások széttagolt egyéni ereje nem elég ahhoz, hogy a bérbeadandó földeket megszerezzék. Ilyenkor a bérletre pályázók társulhatnak a közös cél elérésére és létrejönnek a földbérlőtársulatok vagy *földbérlőszövetkezetek*, melyeknek a szervezkedés minden irányban kipróbált haszna nagy jelentőséget biztosít.

Szembevetendő az a siker, melyet a földbérlőszövetkezetek aránylag mostoha viszonyok között is felmutatnak.

Romániában az utolsó néhány esztendőben (az 1909. év végéig) 275 földbérlőszövetkezet alakult; tagjaik száma 46.000, az általuk művelt föld területe 190.500 hektár és fizetnek hektáronként átlag 36 K bérösszeget. Ezeknek a szövetkezeteknek jótékony hatása abban áll, hogy olcsó földet szereznek a kisbérlőknek és miután úgy a termelés, mint az értékesítés terén kihasználják a szervezeti erő előnyeit, jövedelmezőbb gazdálkodást folytatnak, mint a kisbirtokosok.

Szlavóniában is mintegy 104 földbérlőszövetkezet működik, melyek összesen mintegy 31.500 kat. hold földet bérelnék. Ezeknek a szövetkezeteknek kedvező hatása is szembetűnő.

A szorosan vett Magyarországon négy évvel ezelőtt jött létre a legelső földbérlőszövetkezet, ma már vagy húsz működik és valamennyi eredményes tevékenységet fejt ki, de egynek kivételével mind az egyéni gazdálkodás rendszerén alapul, noha a közös gazdálkodás rendszere czélszerűbb alapnak kínálkozik. Most még azonban nem fejeződött be e típus kialakulásának folyamata sem.

Pedig a földbérlőszövetkezeteknek óriási jelentőséget tulajdonítok. Magyarországon bérletek czéljaira igen nagy területeket lehetne felhasználni. Csak a községek és városok földbirtoka közel 6 millió holdat tesz ki; ennek több mint fele mezőgazdaságilag hasznosítható terület, melynek nagy hányada tökéletlen, és ennél fogva rosszul jövedelmező házi kezelés alatt áll.

A községi és városi mezőgazdasági birtokok házi kezelésének rendszerét egyáltalában kiküszöbölendőnek tartom. Ezeknek a területeknek bérletek és különösen bérlőtársulatok által való hasznosítása a városokra és a községekre nézve is jövedelmezőbb, ezenkívül a földművelő nép százezreinek új és lebilincselő foglalkozást biztosíthat.

Nézetem szerint tehát legtöbbet tehetünk a munkásnépért, ha a kisbérletek rendszerét igyekezünk meghonosítani minden célra vezető módon. Erre a célra van elegendő föld és van elég emberanyag, mely örömmel munkába áll. Ezen az úton a nagy uradalmak biztosíthatják a szükséges munkaerőt s a jogi személyek birtokainak jövedelmezősége rendkívül emelkedhetik. A földművelő nép pedig hozzájuthat az óhajtott önálló mezei gazdálkodáshoz és nem a bankok osztalékát növeli munkájának gyümölcsével, hanem a saját jólétét és haladását.

Összegezés.

Az elmondottak alapján megállapítom a következőket:

1. A munkáskereső viszonyok javítására és a kivándorlás megkötésére a parcellázás nem alkalmas, mert

a) a kivándorlók 80%-a mezőgazdasági munkásokból áll, már pedig a földbirtok tulajdonjogi megszerzése éppen a vagyontalan munkásoknak sikerülhet a legkevésbé;

b) a kis- és törpegazdaságokban hiányzik leginkább a tőkeerő és a szakértelem, melyek a munka termelékenységét és gazdasági értékét fokozhatnák.

2. Sokkal inkább célravezetőnek ígérkezik hosszú lejáratú kisbérletek létesítése, különösen földbérlőszövetkezetek útján. Erre a célra a kincstári, vallásalapítványi, papi, de különösen a városi és községi birtokokon óriási területeket lehet felhasználni.

3. A mezőgazdasági munkások földhöz kötését célzó birtokpolitikai beavatkozásoktól igazában csak akkor várhatunk sikert, ha a földművelő nép gazdasági intelligenciáját arra a színvonalra emeljük, melyet a modern, okszerű gazdálkodás megkövetel. Ezért a legelső feladat a nép gazdasági oktatásának községenként való szervezése, mint azt Apponyi Albert grófnak a gazdasági népiskolákról szóló törvényjavaslata contemplálta.